

2018 NORSVINS
STUDIEKURS

DYREVELFERD I HØYSETET

ISBN-nummer 978-82-92097-19-9

Tittel: Dyrevelferd i høuset
Norsvin - Hamar 2018

Redaktør/hovedforfatter: Øystein Moen og Solveig Kongsrud

Forord

Kunnskapsbygging og -formidling er viktig for videreutvikling av svineproduksjonen. Tradisjonen tro har Norsvin laget et nytt studieopplegg for svineprodusenter og andre som jobber i svinebransjen. Årets tema er atferd og dyrevelferd. Det var naturlig å lage et studieopplegg om nettopp dette temaet da det har vært mye negativt fokus som angår grisens velferd det siste året. Heldigvis har de aller fleste grisehus i Norge god dyrevelferd og det drives godt innenfor det regelverket som vi har å forholde oss til, men likevel tror vi at mange kan strekke seg enda lenger for å gjøre både trivsel og resultater bedre. God dyrevelferd i alle ledd av produksjonen er avgjørende for å bygge et godt omdømme rundt norsk svineproduksjon og svinekjøtt.

Målet med studieopplegget er at svineprodusentene skal komme sammen, diskutere og få en felles forståelse av hva som er god dyrevelferd og hva regelverket krever. Vi må stå sammen og bygge en kultur i næringen for å sikre god dyrevelferd hos alle produsenter i alle ledd i produksjonen. Studieringer kan da være en viktig arena for å bygge en slik kultur. De er også en nyttig arena for å overføre og utveksle gode og smarte praktiske løsninger som sikrer god dyrevelferd.

Årets studieopplegg, som er like aktuelt for slaktegrisprodusenter som besetninger med purker består av et kortfattet og punktvis studiehefte med diskusjonsspørsmål og seks filmer på YouTube. Årets studiehefte har tre studieenheter slik at det skal passe med tre samlinger i studieringene.

Takk til alle svineprodusenter, rådgivere og bidragsytere til fagstoff som har bidratt til årets studieopplegg: Geir Heggheim, Per Inge Egeland, Gunnar Salberg Løe (Mære Landbruksskole), Marie Nøkling (Mattilsynet), Annbjørg Nernæs (Nortura), Hilde Elin Østerhus (Nortura), Stine M. Gulliksen (Helsetjenesten for Svin, Animalia), Sondre Stokke Naadland (Helsetjenesten for Svin, Animalia) og Tone Y. Sundhagen (Animalia).

Dette studieopplegget er en del av et felles KIL-prosjekt (Kompetanseutvikling i landbruket) som Norsvin har sammen med Animalia innen dyrevelferd. Som en del av dette prosjektet utvikler Animalia og Norsvin et E-læringskurs i dyrevelferd. Dette kurset er grunnleggende, har enkle illustrasjoner og noe utfyllende tekst slik at det skal være forståelig selv om en ikke snakker og leser norsk. De to kursene utfyller hverandre, gir større valgfrihet og mulighet for enda bedre læring, derfor oppfordrer vi til å gjennomføre e-læringskurset også.

Praktiske råd for gjennomføring

Studiering

- Velg en ringleder før kurset starter. Ringlederens oppgave er å lede møtene.
- Det anbefales 5-10 svineprodusenter per studiering.
- Det er viktig at alle får komme med synspunkter.
- Bestem møtedatoer ved første møte.

Gjennomføring

- Gjennomføring av møtene krever internett-tilgang
- Studiehefte er delt opp i 3 deler = 3 samlinger.
- Alle bør lese de aktuelle delene i heftet før samlingen
- Diskuter temaene, utveksle erfaringer og gjennomfør oppgavene i heftet.
- Søk opp og se på filmene som hører til de ulike studieenheter som ligger på YouTube, under Norsvin SA (finnes også link til filmene på Norsvins hjemmeside).
- Kursbevis gis til alle deltakere som har deltatt på 2 av 3 samlinger.
- Siste kvelden har ringleder ansvar for utdeling av kursbevis (tilsendt sammen med studieheftet).

Dyrevelferd

HVA ER DYREVELFERD?

God dyrevelferd vil si at det er samsvar mellom dyrets atferdsmessige og fysiologiske behov og det som dyret opplever i sitt daglige miljø.

Dyr klarer ikke å fortelle oss verbalt hvordan de har det. Derfor brukes det andre observerbare og målbare kvaliteter ved dyret eller miljøet som gir indikasjoner på om dyra har det bra eller ikke. Dette blir kalt for velferdsindikatorer.

Dyrevelferd handler også om at dyreeier har kunnskap om hvordan dyrets miljø skal tilrettelegges for best mulig velferd. Hvis dyret viser tegn på dårlig velferd, må det reageres og settes inn riktige tiltak. Røkter må rette oppmerksomheten mot grisens atferd for å se etter tegn på god og dårlig velferd.

HVORFOR ER DYREVELFERD VIKTIG?

God dyrevelferd er viktig både for dyra, for bonden og forbrukerne.

- Alle dyr skal ha det godt og ha en god livskvalitet mens de lever. De skal beskyttes mot unødige belastninger, og skal ha mulighet å utøve naturlig atferd.
- Vårt regelverk sikrer at vi har bedre dyrevelferd i Norge sammenlignet med mange andre land.
- Samfunnet og forbrukeren har i dag et mer distansert forhold til husdyrholdet i dag enn før, men samtidig er fler og fler opptatt av dyrevelferd.
- God dyrevelferd er viktig for å sikre godt omdømme og tillit til norsk svineproduksjon og svinekjøtt blant forbrukerne.
- Medieoppslag om kritikkverdig dyrehold hos enkelte svineprodusenter setter hele svinenæringen i et dårlig lys.

God dyrevelferd gir gevinst for bonden

- Ekstra innsats som du legger ned i form av kostnader og arbeid for å bedre dyrevelferden i din besetning vil styrke totaløkonomien.
  - Stresset gris vil ha lavere tilvekst, høyere fôrforbruk og være mer mottakelig for sykdom
  - Bedre plass i bingen og mer rotemateriale reduserer risikoen for halebiting
  - Lavere dødelighet betyr flere solgte griser.
  - Mindre sykdom gir lavere kostnader til veterinær og medisin, mindre sykdomstrekk og kassasjon på slakteriet.
- Tiltak for bedre dyrevelferd trenger ikke å være dyrt og kostnadskrevenende - Med litt egeninnsats finnes det mange lure og billige tiltak man kan gjøre for å bedre velferden.
- Friske og fornøyde griser gjør jobben som svineprodusent enklere og mer trivelig.

HVILKET ANSVAR HAR VI?

Det er dyreeiers ansvar at lover og regler for hold av svin i Norge følges. Dyreeier og andre med ansvar for svin skal ha nødvendig kunnskap om dyras atferdsmessige og fysiologiske behov. Det er dyreeiers ansvar å sørge for at røktene har nødvendig kompetanse til å håndtere og stelle dyra på en god måte.

Det kan være ulik oppfatning av hva som er god dyrevelferd. Det er viktig at det er samsvar mellom dyreeiers og røkters oppfatning av god dyrevelferd opp mot det norske regelverket.

Det hjelper ikke at det tekniske utstyret og husdyrrommet er i topp stand dersom omsorgen for hvert enkelt dyr ikke blir ivaretatt i det daglige stellet - Her har dyreeier et hovedansvar, også opp mot sine røktene slik at dette blir ivaretatt. Regelmessig tilsyn og godt stell er en viktig forutsetning for god dyrevelferd.

§ HVILKE REGELVERK HAR VI?

I Norge har vi flere lover og forskrifter som er til for å ivareta en god dyrevelferd.

- Vi har dyrevelferdsloven hvor formålet er å fremme god dyrevelferd og respekt for dyr.
- Vi har forskrift om hold av svin hvor formålet er å legge forholdene til rette for god helse og trivsel hos svin, og sikre at det tas hensyn til dyras naturlige behov.
- Regelverket er et minimumskrav, og det kan være fordelaktig for både dyra og bonden og strekke seg ut over det.
- Mattilsynet fører tilsyn med at alle følger regelverket og kan komme på både varslede og uvarslede tilsyn i alle svinebesetninger.
- Dersom dyreeier ikke overholder regelverket har Mattilsynet rett og plikt til å gripe inn.
- Mattilsynet har flere reaksjonsformer som påpeking av plikt, pålegg, hastevedtak, tvangsmulkt og forbud mot aktiviteter.

HVA GJØR SVINENÆRINGEN FOR Å SIKRE GOD DYREVELFERD?

Helsegris - et digitalt system for dokumentasjon og oppfølging av helse og velferd i svinebesetninger.

Etablering av dyrevelferdsprogrammet for slaktegris som består av:

- Tettere samarbeid med veterinær og regelmessige veterinærbesøk
- Loggføring av håndtering av sykdom og skadde dyr.
- Tettere oppfølging fra slakteriene og økonomiske sanksjoner ved avvik fra kravene
- Grunnlaget for programmet er Helsegris

Arrangerer kurs og møter med fokus på dyrevelferd.

Sikre god helse gjennom et bredt avlsmål.

Positive velferdsindikatorer:

- Svak grynting «godlåter»
- Krøll på halen
- Utforskende aktivitet
- Roting og manipulering av strø og rotemateriale
- Lek (mest hos unge dyr)
- Lengre perioder med sammenhengende hvile
- Uten tydelige sår og skader
- Har god bevegelighet og avslappet kroppsholdning
- Beveger seg fritt i bingen uten frykt for andre griser eller folk
- Får spise og drikke uten å bli forstyrret

Negative velferdsindikatorer:

- Frykt
- Aggresjon
- Passivitet
- Frustrasjonsatferd (som umotivert kroppsspleie)
- Lut kroppsholdning med understilte bein
- Plutselige stillingsendringer (reaksjon på smerte)
- Sår, skader og halthet
- Intens skriking og hyling
- Forsøk på å beskytte eller slikke en smertefull kroppsdelt
- Skader andre griser (flankesuging og halebiting)
- Stereotype atferder (repeterte handlinger uten tilsynelatende funksjon) Som f.eks biting på innredning.
- Konkurransen om fôr, vann og liggeplasser

Bruk av strø og rotemateriale

HVORFOR ER DET VIKTIG MED STRØ OG ROTEMATERIALE?

Atferdsbehov defineres som behovet for å utføre ulike atferder som er nødvendig for å opprettholde normale kroppslige, fysiske og mentale tilstander (Dyrevelferd i husdyrholdet, 2007 s. 10)

Fra naturens side bruker grisen det meste av sin våkne tid til å rote og grave etter alt som er spiselig. Våre griser ser helt annerledes ut enn ville griser, og får dekket både energi- og næringsbehov gjennom kraftfôr. Atferdsmønsteret er derimot lite endret, slik at de har like stor trang til å grave, rote og søke etter mat som ville griser har.

Strø er nødvendig for å skape en tørr, lun og komfortabel liggeplass for grisen. Rotemateriale er viktig for at grisen skal få mulighet til å utøve sin naturlige atferd.

- Hvis det er mangel på rotemateriale kan grisen rette sin atferd mot inventar og andre griser i bingen. Det kan føre til økt konkurranse og aggresjon og det kan utvikles stereotypier, det vil si repeterte handlinger uten tilsynelatende funksjon.
- Rotemateriale vil være med på å forebygge kjedsomhet og frustrasjon og vil bidra til en bedre mental helse og velferd hos dyrene.

Variasjon, nyhetsverdi og riktig tildelingsfrekvens av rotemateriale

- Hvis man tar utgangspunkt i grisens døgnrytme under produksjonsforhold er den mest aktiv om morgenen og på ettermiddagen. Det kan være lurt å tildele nytt rotemateriale på samme tid som når grisen er mest aktiv for å opprettholde nyhetsverdien.
- Hvis det blir tilført store mengder av det samme gang på gang vil grisen miste interesse for det og nyhetsverdien av materiale blir borte. Det beste er om det er variasjon i det som tildeles.
- Hvor mye man skal tildele av rotemateriale er en overveielse hver enkelt produsent må ta. Gir man altfor mye vil det bare havne på rista, nyhetsverdien blir borte og grisen mister interessen for materialet. Gir man for lite vil grisen bli frustrert og urolig, og sjansen for uønsket atferd vil øke.
- For å sikre gode rutiner for daglig stell, tildelingsfrekvens og mengde av strø- og rotemateriale bør det utarbeides en arbeidsbeskrivelse som legges i fjøset.

I forskrift om hold av svin står det at grisene til enhver tid skal ha tilgang på tilstrekkelig mengde materiale som de kan undersøke, rote i og sysselsette seg med. Å gi rotemateriale slik at det er borte til neste gang man fyller på, blir derfor feil.

Et arsenal for akutte situasjoner

- I tilfelle det skulle oppstå et uforutsett utbrudd av f.eks. halebiting, kan det være lurt å ha et lager av både rote- og aktivitetsmateriell. Slik har man noe å tilføre som er helt nytt sammenlignet med hva dyra pleier å få daglig - dette kan for eksempel være aviser, papp, vedkubber, sisaltau og saltstein.

Utfordring med mye strø og rotemateriale

- Det kan oppstå utfordringer når man bruker mye strø- og rotemateriale.
  - Gjødsele-ristene kan tettes.
  - Gjødsele i vakuummrenner kan bli for tørt og tyktflytende slik at det oppstår problemer ved tømning.
- Løsninger
  - For vakuummuttergjødsling: Etterfyller renna med 5-10 cm lag med vann etter hver tømning
  - For tette rister: bruke overrislingsanlegg over ristene aktivt slik at det alltid er fuktig og at det da trenger lettere gjennom ristene.
  - Sette opp en kant/planke mellom gjødsele-rista og liggeareal for å hindre at strø og rotematerialer havner på rista.

Omstilling og endring for noen?

- Med en høytstående, livskraftig og aktiv gris kreves det mer av både røtter og miljøet grisen lever i.
- Bruke nok tid på å observere grisens atferd, og se etter tegn på om grisen trives eller om det er mangler i miljøet.

For en tid tilbake kom Mattilsynet med en veileder på strø og rotmateriale for å lette vurderingen av hvilke typer som egner seg å bruke alene eller sammen. Veilederen er tilgjengelig på Mattilsynets nettsider.

Forslag til måter å tildele strø- og rotmateriale på

- Tildeling av rotmateriale i høy/halmhekk, sikrer at rotmaterialet holder seg rent og grisen har tilgang til det hele tiden. Det er viktig at det er stor nok avstand mellom spilene i hekken slik at grisene får tak i rotmaterialet.
- Det kan være mange som tenker at økt bruk av strø og rotmateriale bare vil skape merarbeid, men det trenger det nødvendigvis ikke å gjøre. Her er et godt eksempel på en «multivogn» hvor man har flere typer strø og rotmateriale i én vogn. Da slipper man å gå frem og tilbake flere ganger gjennom fjøset for å tildele ulike typer materiale.

A large area of horizontal blue lines for writing, covering most of the page below the header and above the footer.

Tilgang på fôr og vann

ETEATFERD

Griser lever naturlig i grupper og liker å spise på samme tid som de andre grisene i gruppa eller bingen. Griser vil naturlig bruke store deler av sin våkne tid til å være på matsøk.

- Selv om det er fôr tilgjengelig hele tiden synkroniserer grisene som oftest etetidspunktene.
- Griser som blir tatt ut av gruppa og plassert alene vil sture og spise mindre.
- En gris som ikke får spist sammen/samtidig med de andre grisene i bingen vil ofte følge etter flokken og legge seg sammen med resten selv om den er sulten og det er fôr tilgjengelig.

Purker som hovedsakelig går på små eller restriktive kraftfôrrasjoner er sultne mye av døgnet - Løsningen er grovfôr.

Er grisene sultne, det er knapphet på fôr eller det er få spiseplasser ved tro eller automat, vil det bli konkurranse mellom grisene. Dette kan utløse aggressiv atferd.

Griser er renslige dyr og har naturlig adskilte ete- og gjøslingsplasser.

TILGANG PÅ VANN

God tilgang på friskt og rent vann er viktig for fôropptak og tilvekst hos smågris og slaktegris, og for melkeproduksjon hos purker.

- Sjekk at alle nipler og drikkekar fungerer hver dag, og rengjør om nødvendig
- Sjekk at nipler gir stor nok vannmengde også når mange drikker samtidig.
- Sørg for at det er nok nipler og drikkekar med riktig høyde og vinkel i forhold til grisenes størrelse
- Tøm rørene for vann som kan ha stått lenge før nytt innsett av gris
- Det er viktig med stor kapasitet til diende purker

Kvigenippel er utmerket til diegivende purker

Anbefalinger vannkapasitet

Dyregruppe	Liter/dyr/dag	Anbefalt kapasitet i drikkenipler
Spedgris	1-2 l/dag	0,5 l/min
Smågris	1-5 l/dag	1 l/min
Slaktegris	5-10 l/dag	2 l/min
Drektige purker og råner	12-20 l/dag	4 l/min
Diegivende purker	30-50 l/dag	> 4 l/min

Vann

Det trengs 4 liter vann for å produsere en liter melk. Hvis purka produserer 10-13 liter melk om dagen i topplaktasjon krever det alene 40-52 liter med vann.

Kontroll av vannmengde i nipler til f.eks slaktegris

Vannmengden i drikkeniplene kontrolleres ved å sette en klype på en nippel for å la den renne, samtidig som en tapper vann i et målebeger i 15 sekunder fra en annen nippel. Det bør være mer enn 0,5 liter i målebegeret.

Aggressiv atferd

Aggressiv atferd er bitt mot hode og skulder når griser står ved siden av hverandre, og mot bakpart, hale og kjønnsorganer når en gris kommer bakfra og vil jage vekk en annen.

22 - 1.3 Vannforsyning

Type gris	Vannbehov, liter pr. dyr og dag	Kapasitet drikkenipler, liter pr. min.
Smågris	1 - 5	> 0,5
Slaktegris	6 - 10	> 1,0
Drektige purker	12 - 20	> 1,5
Diegivende purker	25 - 35	> 4

TILGANG PÅ FÔR

Sørg for at grisene får nok og riktig fôr

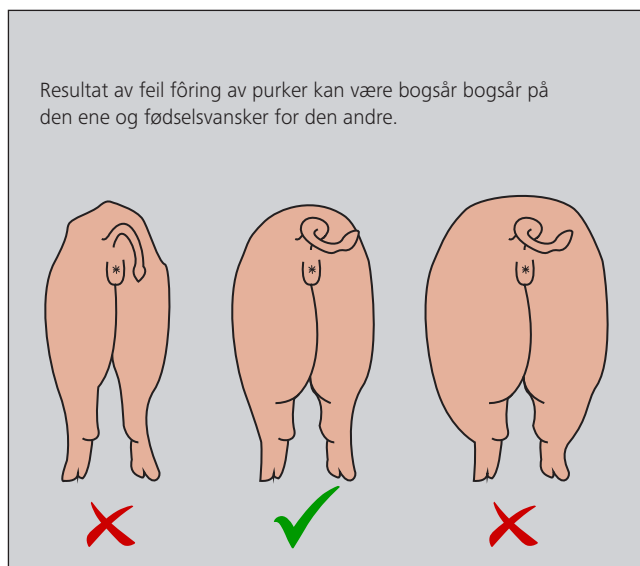
- Dagens gris har høy tilvekst, god fôrutnyttelse, stor appetitt og potensiale for høy tilvekst.
- Dagens gris bør fôres sterkere og med mer protein, vitaminer og mineraler enn tidligere.
- Grisens behov for energi, protein og vitaminer endrer seg med alder og produksjonsform.
  - For ei purke varierer energi- og proteinbehovet i de ulike fasene i drektighetsperioden.
  - En ung slaktegris har et annet behov enn en slaktemoden slaktegris.

Sørg for at det er nok spiseplasser

- Alle grisene skal ha plass til å spise samtidig ved trofôring (se tabell s. 14).
- At alle spiser samtidig reduser faren for halebiting.
- Det bør være flere fôringsautomater (flere spiseplasser) ved appetittfôring. Hver type fôrautomat er beregnet for et maksimalt antall griser og det anbefales å holde seg godt innenfor dette.

Sjekk at fôringsanlegg og fôrautomater fungerer som det skal hver dag

- Sørg for at det ikke er fôrrester i tanker og rør til fôringsanlegget som kan klumpe seg eller mugne.
- Sørg for å unngå tilstopping og «kaker» i fôrautomater.

§ Minimumskrav - troplass	
Kroppsvekt, kg	Troplass, m per dyr
25	0,18
50	0,25
70	0,27
90	0,30
110	0,33
150 (Ungpurker)	0,35
200	0,40
250 (Purker)	0,45

Sørg for god fôrhygiene

- Rengjør fôrtroer og kraftfôrautomater daglig
- Pass på at det ikke utvikler seg gjæring og mugg i kraftfôr og våtfôr.
- Grovfôr og halm skal ikke inneholde mugg eller bære smitte.

Gi nok grovfôr

- Nok grovfôr gir metthetsfølelse hos restriktivt fôrede griser (purker og slaktegris)
- Nok grovfôr gir grisene utløp for sitt behov for matsøkende og undersøkende atferd.
- Nok grovfôr reduserer forekomsten av magesår.

Unngå stress i fôringssituasjonen hos purker i bedeknings- og drektighetsavdelingen

- Grupper purker etter alder og hold.
- Ungpurker og purker som har hatt ett kull bør gå for seg, eventuelt sammen i en gruppe. Disse unge purkene må ikke blandes sammen med eldre purker som har hatt flere kull.
- Det anbefales å ha individuell fôring i drektighetstida (fôringsbåser, eteskiller, elektronisk fôrstasjon) slik at noen purker ikke blokkerer fôrtilgangen og jager unna andre.
- Gjennomfør holdvurdering og gi ekstra fôr til tynne purker.
- Riktig utforming av fôrplass er viktig for å sikre ro og tilgang til fôr for alle purkene.

§ 22 - Forskrift om hold av svin. Fôr og vann

Fôret skal være slik sammensatt at det dekker dyras behov under alle forhold. Svin skal før kjønnsmodning og under diegivningsperioden føres minst 2 ganger daglig. Svin skal etter kjønnsmodning føres minst én gang daglig. I tillegg til annet fôr skal purker, ungpurker og råner ha tilgang på tilstrekkelig mengde halm, høy eller annet fôr med høyt fiberinnhold som kan gi metthetsfølelse og tilfredsstillende behovet for tygging. Det er ikke krav om fôr med høyt fiberinnhold ved fri tilgang til annet fôr. Dyra skal kunne ete samtidig dersom de ikke har fri tilgang på fôr, eller det nyttes individuell datastyrt fôring.

Alle svin skal til enhver tid ha tilgang på tilstrekkelige mengder drikkevann av akseptabel bakteriologisk og kjemisk kvalitet. Automatiske innretninger for tildeling av fôr og vann skal kontrolleres daglig. Ved datastyrt, individuell fôring skal antall dyr pr. fôringsautomat være tilpasset dyras behov og produksjonsnivå, og minst ha en slik kapasitet at alle dyra kan ete sin døgnrasjon i løpet av 12 timer

Tegn hos dyra på feil med vanntilgangen

- Drikker urin fra andre griser
- Spiser lite eller ingenting
- Stor aktivitet og mye aggresjon
- Halebiting

Tegn hos dyra ved feil med fôrtilgang og -sammensetning

- Tro eller fôrautomat er helt renslikka
- Unormalt mye fôr igjen i fôrautomater eller troer
- Unormalt mye strø og/eller grovfôr er borte (spist opp) fra bingen
- Stor aktivitet og mye aggresjon
- Halebiting

Oppstalling og dyretetthet

GRUPPEDYNAMIKK OG ATFERD

Sosial atferd

- Griser er sosiale dyr og lever naturlig i flokker bestående av mødre, avkom og kullsøsken.
- Griser har bestevenner de foretrekker å være sammen med og sturer om de blir skilt fra disse.
- Griser foretrekker å gjøre det samme som de andre i flokken.

Kommunikasjon

- Griser er nærsynte og ser relativt dårlig slik at lukt, smak, hørsel og tryne er viktig for å orientere seg.
- En gris som skal hilse på deg, kommer helt inntil deg slik at den kan bruke lukt og smak (biter i klærne) for å bli kjent med deg.
- Luktesansen er det viktigste for sosiale interaksjoner mellom griser, og luktsignaler brukes til gjenkjenning av individ.
- Krøll på halen forteller oss at grisen er avslappet, men gir ingen signaler til andre griser

Rangorden og omgruppering

- En etablert flokk med griser har en stabil og streng rangorden (hierarki).
- Det er en klar sammenheng mellom størrelse og dominerende status i flokken, slik at store dyr ofte er høyt på rangstigen.
- Rangordenen avgjøres gjennom slåsskamper
- Rangordenen opprettholdes gjennom aktiv dominant atferd, underkastelse og unngående atferd blant grisene som er lavere på rangstigen.
  - Dominant atferd vises ved å gjøre seg så stor som mulig og se ned på andre individer
  - Underdanig atferd vises ved å gjøre seg så liten som mulig, se bort og unngå det dominerende individet
  - For å gi og se slike signaler trenger grisene god nok plass
- Når ukjente griser blandes eller griser tas ut av bingen kan det oppstå slåssing inntil ny dominans er avklart og rangorden etablert.
- Ikke bland dyr mer enn nødvendig da stadige omgrupperinger fører til stress, aggresjon, slåssing og skader hos grisen.
- Lavt rangerte dyr kan få begrenset tilgang til fôr, vann eller attraktive liggeplasser.
- Hybridpurker er ofte større og mer dominante enn landsvinpurker. Det kan oppstå skader og uheldige situasjoner om purker av ulike raser blandes.
- Ungpurker og purker som har hatt sitt første kull er mindre, og vil ofte bli lavt rangerte, dersom de blandes med eldre purker. Disse dyrene bør derfor holdes i egne grupper.

AGGRESSIV ATFERD

Dyra støter til hverandre med hodet. Dytter og biter motstanderens hode, ører, nakke og skuldre. Er det stor dyretetthet kan også andre kroppsdeler bli angrepet.

Griser som slåss sirkler rundt, skulder mot skulder - gjerne motsatt vei, presser hverandre sidelengs og biter på motstanderens forpart. Det kan ende med fysiske skader eller i verste fall død når voksne griser slåss.

Åpen munn indikerer et høyt aggresjonsnivå.

Ved sammenblanding generelt er det viktig at det er god nok plass slik at griser kan flykte unna angrep.

Blanding av dyr i binger med mye strø, aktivitets- og rotmateriale demper noe av aggresjonsnivået.

Ved blanding av purker dempes aggresjonsnivået og skader når det er vegger eller halmballer som de kan gjemme seg bak og når det er fangbåser de kan rømme inn i. Sørg for at lavt rangerte purker ikke blir liggende i fangbåsene i lengre tid.

UTFORSKENDE ATFERD

Griser har en sterk motivasjon for å utforske miljøet rundt seg gjennom å snuse, tygge, smake og manipulere ting rundt seg.

Utforskende atferd forveksles av mange med aggressiv atferd.

Halebiting er ikke aggressiv atferd, men er heller et resultat av at grisen ikke får utløp for sin naturlige atferd med utforsking av omgivelser og søken etter mat. Når det ikke finnes noe å utforske styres atferden mot det som er tilgjengelig, altså halene til de andre i bingen

ÅRSAKER TIL AGGRESJON

- Blanding av ukjente griser.
- For lite fôr eller mangel på eteplasser.
- Stor dyretetthet og trengsel i bingen.
- Det kommer stadig andre griser innenfor hverandres personlige rom (avstand de ikke ønsker andre individer innenfor)
- For liten plass til å vise unnavikende atferd og for å kunne flykte.
- Trekk, feil ved ventilasjon
- Er syk eller i ferd med å bli syk
- Uheldig utforming av binger slik at grisene må krysse liggearealet for å bevege seg fra eteområdet til gjødslingsområdet
- Mangler mulighet for avkjøling

TEMPERATURREGULERING OG RENSLIGHET

Griser er naturlig renslige og har avgrensede ligge- og gjødslingsområder.

Griser liker tørre og lune liggeplasser

Gjødslingsområdet er normalt i den kaldeste og mest fuktige delen av bingen.

Ved for stor dyretetthet, for høy temperatur eller tekniske feil i grisehuset blir det ikke klare gjødslingsområder eller disse havner på feil steder i bingen, og resultatet blir møkkete binger.

- Griser har ikke en innebygd måte å kvitte seg med varme på. De svetter ikke og derfor er de avhengige av å kjøle seg ned når det blir for varmt
- Griser kan kompensere for lavere temperatur ved å grave seg ned i strø og halm

Slåssing og etablering av ny rangorden

BRUNST – ATFERD OG SKADER

Purker i brunst rir på hverandre og de lavest rangerte blir oftest ridd på. Sørg for god plass og fluktmuligheter (selvfangerbåser og delevegger) der purkene kan gjemme seg. Sørg for å ha et sklisikkert gulv med mye strø. Spalter og glatte gulv gir stor fare for skader på klauver og bein.

AREAL I BINGER

- Vi har offentlig regelverk som forteller hva som er minimumsarealet per gris for ulike størrelser. Disse kravene må alle tilfredsstille til enhver tid. Ofte anbefales noe større plass enn dette for å oppnå bedre resultater og dyrevelferd.
- Alle grisene i bingen skal kunne ligge samtidig og flatsides på liggeareal med tett gulv

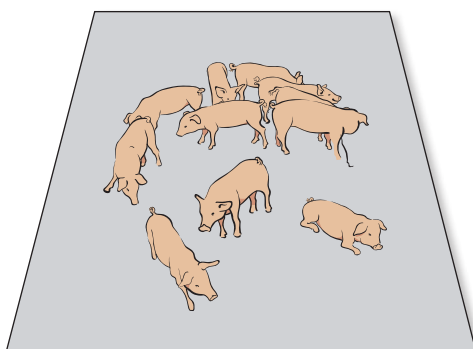
Smågris

Det skal være plass nok til alle griser ved levering/overflytting til slaktegrisavdelingen i henhold til regelverket. Når vekta passerer 30 kilo øker arealkravet per gris fra 0,35 m² til 0,5 m², slik at salgsvekta har dermed mye å si for arealbehovet. Mange smågrisavdelinger er bygd for mindre kull og lavere salgsvekt enn det vi har i dag, slik at det er fare for overbelegg.

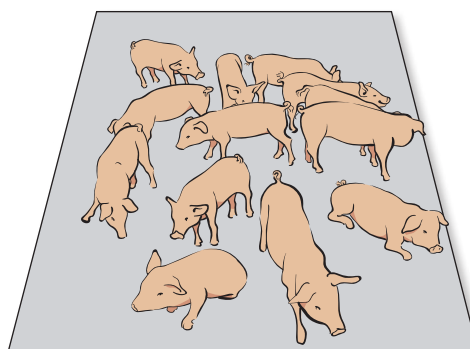
Eksempel på arealkrav i grupper med smågris

- 11 griser med 25 kg salgsvekt = 3,85 m²
- 13 griser med 30 kg salgsvekt = 4,5 m²
- 13 griser med 32 kg salgsvekt = 6,5 m²

Illustrasjon av dyretetthet. Samme bingje med ulik antall og vekt

11 griser med vekt på 25 kg

13 griser med vekt på 32 kg

Slaktegris

Det skal være plass nok til alle griser i bingen i henhold til regelverket når du starter utslaktingen. Når levendevekta passerer 110 kg øker arealkravet til 1,0 m² per gris. En gris med slaktevekt på 80 kg har en levendevekt på 118 kg.

LYS

Nok lys er en trivselsfaktor. Det er krav til dagslys, lysstyrke og antall timer med lys i **Forskrift om hold av svin**. Kravene gjør at lyset bør være på mellom stellene også for slaktegris og smågris

INNSETT, GRUPPERING OG SORTERING AV SMÅGRIS OG SLAKTEGRIS

Grisene skal alltid settes i inn i rene, godt opptørkede og strødde binger. Det skal være høyere temperatur i rommet ved innsett fordi grisene har høyere temperaturkrav ved miljøskifte.

Samle de minste grisene i egne binger slik at:

- De minste grisene slipper å konkurrere med store griser
- Det er lettere å gi ekstra oppfølging
- Man får færre tapere

Det kan være lurt å ha en ledig bingje ved innsett som kan brukes til griser som av ulike årsaker må tas ut av binger underveis.

TEMPERATURKRAV - VED ULIK ALDER

Nyfødte grisunger har nedre kritiske temperatur (NKT) på 34 grader. Det vil si at om temperaturen er lavere enn dette, må de bruke energi på å holde varmen. Grisunger har små energireserver, og det er viktig at de ikke bruker av dem for å tørke og holde varmen.

NKT for spedgris ble lagt frem av Mount (1959) og er målt i lufttemperatur og gjelder for grisunger alene, ikke i grupper. Spedgriser som ligger tett inntil hverandre (sosial termoregulering) kan tåle lavere temperaturer enn NKT.

Diende purker produserer mye varme og ønsker ikke å ha det for varmt i rommet. Denne temperaturkonflikten mellom purke og spedgris utjevnes noe ved å bruke trekkfrie smågrishjørner med gulvvarme og/eller varmelampe.

§ 26 - Hold av svin. Spesielle bestemmelser for smågris, slaktegris og avlsdyr.

Fritt areal som er til rådighet i binger til avvente smågris og slaktegris/avlsgris som holdes i grupper. Det skal være tilstrekkelig liggeareal til at samtlige griser kan ligge samtidig.

Fritt areal - levende vekt:

Inntil 10 kg: 0,15m²
 10 - 20 kg: 0,20m²
 20 - 30 kg: 0,35m²
 30 - 50 kg: 0,50m²
 50 - 85 kg: 0,65m²
 85 - 110 kg: 0,80m²
 Over 110 kg: 1m²

§ 14 - Lys

Dyrerom skal ha nok vinduer til å sikre tilgang på dagslys. Det skal også være mulighet for kunstig belysning slik at dyra får tilstrekkelig lys. Lysintensiteten skal være minst 75 lux i minst 8 timer pr. dag. Lyskildene skal plasseres slik at de ikke er til ubehag for dyra. Svin skal ikke utsettes for permanent kunstig lys. Dette er ikke til hinder for bruk av varmelampe til smågris og svakt orienteringslys om natten.

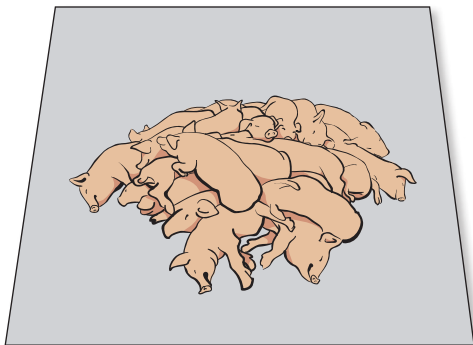
Smågrishjørnet skal ha plass til alle grisungene i hele dieperioden. Det skal brukes et tykt lag med strø i smågrishjørnene for å gi optimale forhold. Det er enkelt å se på spedgrisene om de har det varmt nok.

- Er det passe varmt ligger de som «brød i ovnen» dvs. på siden inntil, men ikke oppå hverandre
- Ligger de på magen oppå hverandre i haug er det for kaldt.
- Ligger de langs kanten av smågrishjørnet (ikke under lampa) med beina ut fra kroppen er det for varmt.

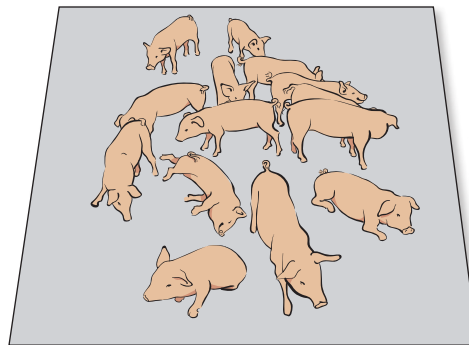
NKT: Nedre kritiske temperatur er den laveste temperaturen et dyr kan opprettholde egen kroppstemperatur bare ved å endre atferd og fysiologi. Hvis temperaturen synker under NKT vil kroppen reagere med å øke forbrenningen for å produsere varme, og er svært energikrevende.

Avvenning av spedgris, blanding og flytting av smågris og slaktegris er en påkjenning for grisene som gjør at de har et høyere temperaturkrav. Hos nylig avvente smågris bør romtemperaturen være ca. 28 °C. Temperaturen kan gradvis senkes til 20 °C.

Spedgris som har det for kaldt

Spedgris som har det for varmt

To-klima binger med overdekning i deler av bingen er aktuelt for å optimalisere miljøet for både smågris og slaktegris.

- Temperaturen under takene vil være 5-7 °C over romtemperaturen.
- Hos slaktegris bør temperaturen i rommet de første dagene ligge på 20-22 °C.
- Griser som har mulighet til å grave seg ned i en dyp seng av halm eller annet strø har lavere temperaturkrav enn om de har betonggulv med tilført strø.

Temperaturen bør være jevn gjennom hele døgnet. Det er uheldig om nattetemperaturen blir for lav. Døgnvariasjon i temperatur er spesielt utfordrende for ventilasjon vår og høst.

Anbefalte temperaturintervaller ved ulike alder

Dyregruppe	Vekt, kg	Anbefalt temperatur
Spedgris (nyfødte)	1,5	28 - 32°C
Spedgris	5	28 - 30 °C
Smågris	15	22 - 24 °C
Slaktegris	25 - 40	18 - 22 °C
Slaktegris	40 - 100	15 - 20 °C
Purker - diende	200	16 - 18 °C
Purker - drektige	200	Avhengig av miljø

REDEBYGGING

Purkas naturlige instinkt er å forlate flokken, finne et egnet sted og bygge rede før grising. Redebyggingsatferden utløses og styres av fysiologiske prosesser i kroppen siste døgnene før grising. Når purka bygger rede bærer hun på redebyggingsmaterialet, skraper med beina, roter og danderer redebyggingsmaterialet med trynet.

Purka må få tildelt lang halm eller høy som redebyggingsmateriale fra siste 3 døgn før forventet grising (regelverk). Det må tildeles så mye halm at purka har mye å jobbe med. Halm som havner i smågrishjørnet bør dras fram til purka igjen. Det må påregnes at redebyggingsmaterialet fjernes manuelt etter grising.

Purker som ikke har redebyggingsmateriale å jobbe med blir mer rastløse, har lengre grising og flere dødfødte grisunger.

FØDEBINGEN

Regelverket sier at purker skal gå løse i fødebingen - det er kun spesielt urolige dyr det er tillatt å fikse i forbindelse med grising.

Fødebingen må være minimum 6 m², være stor nok og utformes slik at purka kan:

- Bevege seg rundt og snu seg rundt uten vanskeligheter
- Utføre tilfredsstillende redebygging
- Ligge komfortabelt
- Holde liggeplassen tørr
- Kommunisere med og få kontroll på/samle grisungene
- Legge seg uten å klemme grisunger mot vegger, tro og annen innredning

Fødebingen skal innredes slik at grisungene har en egen plass hvor de er beskyttet mot purka. Velfungerende binger for løstgående purker er i dag ca. 8 m² (2,4 x 3,2m).

§ 11. Fiksering og prøvetaking

Det er ikke tillatt å fikse svin. Det er likevel tillatt med fiksering i følgende tilfeller:

- I forbindelse med fôring
- I forbindelse med veterinærbehandling/inseminering
- Spesielt urolige enkelt dyr under brunst
- Spesielt urolige purker fra grisingstidspunktet og opp til 7 dager etter grising
- Oppbinding er ikke tillatt som fikseringsmetode. Ved nybygg og ombygging av fødeavdeling skal det legges til rette for at fiksering ikke er nødvendig.

FLYTTING OG LEVERING AV DYR

Røkters håndtering av dyra under slaktegrisperioden.

- Gris som har blitt dårlig håndtert, og som frykter røkter, er vanskeligere å flytte.
- En gris som har fått lov til å være nysgjerrig, smake og lukte på sine omgivelser vil være lettere å drive ut.

Grisen orienterer seg like mye med hjelp av lyd og lukt som med øynene. Organiser flyttinga godt.

- Rydd og klargjør drivganger
- Vær rolig
- Vær om nødvendig flere personer
- Flytt dyr i passe store grupper. Grisene er lettere å flytte sammen enn alene
- La grisene få tid til å snuse omkring
- Unngå at grisene blir redde og stressede

Vær oppmerksom på følgende ting ved flytting av gris.

- Unngå skarpe forskjeller på nivå og farge på gulv og terskler
- Unngå høye lyder
- Få grisene til å gå fra mørkt til lyst
- Unngå bevegelige ting eller folk foran grisen
- Unngå blanke og skinnende overflater og skarpt lys
- Unngå innsnevring eller blindgater i drivgangene
- Ha tette vegger i drivgangen. Ha gjerne flere lemmer i drivgangen som kan lukkes bak grisene etter hvert som de drives framover
- Bruk drivelemmer
- Sørg for god menneskelig oppførsel - Spark og slag med møkkskraper, koster og drivelemmer o.l. er uakseptabelt
- Unngå trekk der griser skal drives ut
- Skru av ventilasjonen i avdelingen

Sjekkliste

Purker og spedgris i fødeavdelingen

SE PÅ GRISENE

- Hvordan ligger spedgris og purke?
- Er grisungene rolige, mette og fornøyde - fått nok melk?
- Har purkene spist opp fôret?
- Er purkene i frisk og god form - matlyst, jur, bein, skuldersår?
- Er det plass nok til alle spedgrisene på liggeplassen?
- Er det grisunger som halter eller har skader - klauver, sår, leddbetennelse, bitt på trynet?
- Er det griser som er syke?
- Er det griser som begynner å henge etter/ skranke - tapere?
- Er det purker som griser og trenger ekstra tilsyn og oppfølging?
- Er det griser som har diare?

VURDER MILJØET

- Er bingene rene og tørre?
- Er det nok strø og rotemateriale?
- Er det purker som trenger redebyggingsmateriale?
- Er lufta ren og tørr?
- Er det passe varmt?
- Er det trekk?
- Er det direkte sol på grisene?
- Er det støy utenfra?
- Er det nok lys?

SJEKK TEKNISK UTSTYR

- Fungerer fôringsanlegg og fôringsautomater?
- Fungerer gjødselsystemet?
- Er gjødselristene i orden?
- Er det vann i alle drikkenipler/drikkekar?
- Fungerer ventilasjonsanlegg?

OPPFØLGING

- Sørg for at tapere, sjuke og skadde dyr får riktig oppfølging.
- Sørg for at tekniske feil og mangler rettes opp.
- Sørg for at grisene har et godt miljø og nødvendig plass.

Purker og ungpurker

SE PÅ GRISENE

- Hvordan ligger purkene?
- Er purkene rolige og fornøyde?
- Hvordan er holdet på purkene?
- Har alle purkene spist?
- Er det plass nok til alle på liggeplassen?
- Er det purker som halter eller har andre skader?
- Er det purker som er syke?
- Er det purker som mistrives og begynner å bli tynne?

VURDER MILJØET

- Er bingene rene og tørre?
- Er det nok strø og rotemateriale?
- Er lufta ren og tørr?
- Er det passe varmt?
- Er det trekk?
- Er det direkte sol?
- Er det støy?
- Er det nok lys?

SJEKK TEKNISK UTSTYR

- Fungerer fôringsanlegg og fôringsautomater?
- Fungerer gjødselsystemet?
- Er gjødselristene i orden?
- Er det vann i alle drikkenipler/drikkekar?
- Fungerer ventilasjonsanlegg?

OPPFØLGING

- Sørg for at tapere, sjuke og skadde dyr får riktig oppfølging
- Sørg for at tekniske feil og mangler rettes opp
- Sørg for at grisene har et godt miljø og nødvendig plass

Slaktegris- og smågrisavdeling

SE PÅ GRISENE

- Hvordan ligger grisene?
- Er grisene rolige og fornøyde?
- Er det plass nok til alle ved tro og liggeplass?
- Er det tegn til halebiting?
- Er det griser som halter eller har skader?
- Er det griser som er syke?
- Er det griser som begynner å henge etter/ skranke - tapere?
- Er det griser som har diare?

VURDER MILJØET

- Er bingene rene og tørre?
- Er det nok strø og rotemateriale?
- Er lufta ren og tørr?
- Er det passe varmt?
- Er det trekk?
- Er det direkte sol?
- Er det støy?
- Er det nok lys?

SJEKK TEKNISK UTSTYR

- Fungerer fôringsanlegg og fôringsautomater?
- Fungerer gjødselsystemet?
- Er gjødselristene i orden?
- Er det vann i alle drikkenipler/drikkekar?
- Fungerer ventilasjonsanlegg?

OPPFØLGING

- Sørg for at tapere, sjuke og skadde dyr får riktig oppfølging
- Sørg for at tekniske feil og mangler rettes opp
- Sørg for at grisene har et godt miljø og nødvendig plass

Arbeidsoppgaver studieenhet 2

1. Se filmen «**Tilgang på fôr og vann**» på YouTube - Norsvin SA.
(Spilleliste: Dyrevelferd i høysetet)
  - a. Hvorfor er det viktig med nok plass i tro og fôrautomater?
  - b. Hvorfor er det viktig med nok tilgang på vann?
  - c. Hvilke tegn ser dere på grisen dersom det er feil med innhold eller mengde fôr og vann?

2. Se filmen «**Dyretetthet, areal og rangorden**» på YouTube - Norsvin SA.
(Spilleliste: Dyrevelferd i høysetet)
  - a. Hvilken strategi og erfaring har dere i forbindelse med sortering og blanding av smågris, slaktegris og purker?
  - b. Diskuter hva som kan skje dersom grisene får for lite areal?

3. Se filmen «**Løstgående purker**» på YouTube - Norsvin SA.
(Spilleliste: Dyrevelferd i høysetet)
  - a. Hvilke rutiner har dere for tildeling av redebyggingsmateriale?
  - b. Hvordan løser dere eventuelle utfordringer med urolige purker i fødebingene?

Oppfølging av sjuke og skadde dyr

Selv med et godt miljø i grisehuset vil det fra tid til annen kunne oppstå sjukdom og dyr som blir skadet. I dyrevelferdsloven og forskrift om hold av svin stilles det krav om at griser som er syke eller skadet blir ivaretatt og behandles på en riktig og forsvarlig måte. Det er du som produsent som har ansvar for at dette blir gjort.

OPPDAG SJUKDOM I TIDE

Det er viktig å oppdage sjuke og skadde dyr tidsnok fordi de andre grisene i bingen vil plage den sjuke. Ha som vane å bruke god tid på å observere grisene og få verdifull informasjon om grisens atferd, helse og trivsel.

For å oppdage sjukdom er det viktig å få alle dyra opp på beina. Grisens oppførsel, bevegelser, utseende og hold er gode indikatorer på om noe er galt.

- Er det griser som ikke trår skikkelig på alle beina?
- Er det griser med sår, hudforandringer og hevelser?
- Er det griser med hengende eller skadde haler?
- Er det griser som puster tungt og med hele buken eller hoster?
- Er det diare?
- Er det griser som er tynne, står for seg selv eller har lut kroppsholdning?
- Er det uro blant grisene?
- Er det griser som ligger igjen når de andre eter?
- Er det griser som ikke reiser seg når du kommer inn i bingen?
- Er det griser med krum rygg som forsøker å avlaste bein - tegn på halthet?

Vanlige årsaker til halthet

- Betennelser i ledd og klauver
- Osteokondrose - Det er spesielt rasktvoksende griser som er disponert for å få det. Det er biter av bruskt rundt ledd som faller av og vil skape smerter i leddet og tilslutt forårsaker halthet.
- Tråkkskader, sår på haser og framknær.
- Sår på tryne hos spedgris er en inngangsport for bakterier som kan gi leddbetennelser.

HÅNTERING AV SJUKE OG SKADDE DYR

Bruk av sjukebinge

- En sjuk eller skadd gris vil klare seg dårlig i flokken i bingen, og må flyttes til sjukebinge. En sjuk eller skadd gris vil:
  - Havne nederst på rangstigen og bli plaget av andre griser.
  - Tape kampen om mat, vann og vil ende med å ligge på rista.
  - Ha dårlig varmeproduksjon, og vil ha behov for høyere romtemperatur.
- Sjukebingen skal ivareta velferden for sjuke individer og legge til rette for restitusjon.
- Sjukebingen skal ha mye strø, være lun, trekkfri og god tilgang til fôr og vann.
- Sjukebingene bør plasseres slik at det blir lett å føre tilsyn.
- Sjukebingen skal ikke være en oppsamlingsplass for griser som ikke blir bedre innen fastsatt frist.
- Regelverket setter krav om at det alltid skal være en sjukebinge ledig - ha derfor noen backup-løsninger i tilfelle de eksisterende sjukebinger blir fulle.
- Overdekning (tak) over deler av bingen er en fordel.
- Gulvvarme eller varmelampe på liggeplassen.
- Stor nok til at dyrene lett kan snu seg rundt.

Oppfølging av sjuke og skadde dyr

- Griser som er sjuke, skadet eller opptrer unormalt, skal ha tilsyn flere ganger daglig. Dette er lovfestet i [Forskrift om hold av svin](#).
- En fjøslogg er et godt verktøy for oppfølging av sjuke griser, slik at man kan måle bedring og sette tidsfrist for når dyret må være frisk igjen.
- Skjema for fjøslogg får du gjennom ditt slakteri eller fra helsetjenesten for svin hos Animalia.
- Fjøslogg er også tilgjengelig digitalt i Ingris Tilvekst.
- Det er viktig å gi grisen en frist på å bli frisk, hvis den ikke svarer på behandling etter 3, 5 eller 7 dager sett i forhold til alvorlighetsgrad, skal den avlives.

TILKALLING AV VETERINÆR OG BEHANDLING

- Om veterinær skal tilkalles vil avhenge av alvorlighetsgrad og sjukdomstilstand
- Uansett bør du rådføre deg med veterinær slik at riktig tiltak blir iverksatt og dyret får riktig behandling
- All medisinsk behandling skal føres på helsekortet
- Helsekort og Fjøslogg er gode verktøy for sikre at tilbakeholdsfrister blir overholdt

AVLIVNING

Griser må avlives hvis:

- De er sjuke eller skadde og ikke svarer på behandling
- De har beinbrudd, alvorlige leddbetennelser og haltheter som ikke blir bedre
- De ikke kan reise seg
- De er avmagret og ikke tar til seg mat
- De har endetarmprolaps som ikke svarer på behandling
- De har alvorlige bogsår

Det er viktig at avliving utføres på riktig måte. Slakteriene arrangerer avlivingskurs.

Tiltak for å forebygge sjukdom - Animalia

- Innkjøp av avlsdyr fra godkjent avlsbesetning
- Innkjøp av smågris etter fast avtale fra en (eller få) leverandør(er)
- Riktig føring
- God vask og opptørrking mellom puljene
- God ventilasjon, uten trekk og riktig temperatur ift. alder
- Minst mulig omgrupperinger og flyttinger
- Seksjonering - unngå blanding av dyr av ulik alder
- Unngå overbelegg
- Faste rutiner for vaksinerings
- Fast besøk av veterinær for vurdering av din besetning
- God smittebeskyttelse

PURKER

Skuldersår hos purker

Røde merker og hevelse over skulderbladet er tegn på begynnende skuldersår hos purker. Tynne purker og lite strø gir større risiko for skuldersår. Purker som får skuldersår har lett for å få dette igjen ved senere kull slik at purker med skuldersår bør vurderes utrangert ved avvenning. Drektige purker med skuldersår må settes i egne binger med mye strø/mykt underlag og få godt med fôr. Purker med alvorlige skuldersår må avlives etter dietida. Skulderputer og påsmøring av salve kan hjelpe ved begynnende skuldersår.

Fødselsovervåking og fødselshjelp

Purker skal ha hyppig tilsyn/ekstra tilsyn flere ganger døgnet rundt grising.

Hastigheten på fødsler varierer mye, men dersom fødselsforløpet er unormalt eller det blir stopp i grisingen må purka undersøkes og eventuelt gis fødselshjelp.

MMA hos purker

Etter grising kan purker få bør- og jurbetennelse, men påfølgende melkemangel (MMA).

Ved mistanke om MMA må veterinær kontaktes da slike purker som oftest må behandles med antibiotika og smertestillende midler.

Sørg om nødvendig for drikke og tilleggsfôring av spedgriser dersom mora er syk.

Tegn på MMA:

- Purka reiser seg ikke opp for å spise/har ikke spist opp maten
- Purka ligger på magen og vil ikke legge seg opp slik at grisungene får diet
- Juret er varmt og hardt
- Purka har feber
- Grisungene maser ved juret og gir signaler om at de ikke får nok mat/er sultne
- Misfarget utflod

Gi fødselshjelp dersom:

- Det har gått en time siden siste grisunge ble født og ikke er tegn til at fødselen er ferdig
- Purka har veer og trykker uten at det kommer ut unger (unger kan sitte fast i fødselveiene)
- Det blir født flere dødfødte grisunger
- Purka mangler veer
- Purka er urolig og viser tegn på sterke smerter

Aktuell fødselshjelp:

- Få purka på beina, ta henne ut av bingen slik at hun kan gå en tur i gangen
- Massere/stryke kraftig på juret til purka for å frigjøre fødselshormonet oxytocin
- Rengjøre purka, ta på seg ren plasthanske, bruke glidemiddel og kjenne inn i purka og trekke ut grisunger
- Konsultere veterinær

Halebiting

ATFERDSAVVIK

- Halebiting er et atferdsavvik som ofte skyldes mangler ved miljøet grisen lever i. Grisen får ikke utløp for sin naturlige atferd der den har et sterkt behov for å utforske omgivelsene og søke etter mat.
- For å unngå halebiting er det avgjørende for grisen at den får leve i et miljø der den får tilfredsstilt sitt naturlige behov for å lukte, lete, tygge, rote og smake. En gris som er utilfreds vil bli frustrert, og faren for halebiting blir stor.
- Halebiting er ikke aggresjon, men et resultat av frustrasjon. Det er ofte flere stressfaktorer som til sammen utløser halebiting. Det kan være enkelte griser som stiller høyere krav til det miljøet de er i enn andre.

RØKTERS JOBB

- Tenk at jobben som griserøkter først og fremst går ut på å sørge for at grisene trives, får tilfredsstilt sine naturlige behov, har det bra og er friske. Bruk tida mens du skaper, gir strø og rotemateriale godt, og ha et årvåkent blikk for hvert enkelt dyr i fjøset.

Se på grisene - å oppdage unormal atferd i tide er et godt forebyggende tiltak for å hindre halebiting.

- Grisen er flokkdyr og normalt vil de gjøre det meste samtidig. Grisen har en tydelig døgnrytme hvor den er mest aktiv på morgenen og ettermiddag og rundt føring, avbrutt av en hvileperiode midt på dagen, kveld og natt. Er det enkeltdyr som går rastløs rundt mens de andre hviler, kan det være tegn på at noe er galt.
- Det blir ofte sagt at det er den minste purka som biter. Forklaringen på dette kan være at den minste grisen blir skubba vekk under føring, eller legger seg sammen med de andre grisene i bingen selv om den kanskje ikke har fått i seg nok mat, drikke eller har fått dekket sitt atferdsbehov. Da får du en gris som utilfreds og frustrert, den vil skape uro i bingen og faren for halebiting vil øke. Tiltak her kan være å sortere smågris ved innsett etter størrelse og kjønn.

Røkters væremåte og håndtering

- Opptre røkteren rolig og forutsigbart?
- Røkters holdninger og håndtering påvirker dyra.
- Er grisene redde og stressa eller er de undersøkende når røkter kommer inn i bingen?

IKKE BARE ÉN ÅRSÅK – MULTIFAKTORIELT

Halebiting trenger nødvendigvis ikke å komme bare av én årsak. Som oftest er det multifaktorielt - det er flere faktorer eller triggere som utløser utbruddet.

Grisen har et følsomt sanseapparat. Hvis det er mangler ved miljøet grisen lever i, vil den reagere med stress, som igjen vil trigge en uønsket atferd, altså halebiting.

For å forebygge halebiting kan en systematisk gjennomgang av fjøset være lurt, slik at man får avklart potensielle faktorer som «får begeret til å renne over».

Er det kamp om mat, vann og liggeplass?

- For lite plass i bingene? - høy dyretetthet?
- Får grisene nok mat, eller er de sultne?
- Får alle spise samtidig i langtrôa?
- Renner maten ut til begge ender av troa?
- Er det for vanskelig å få ut fôr fra fôringsautomaten?
- Kommer det for mye ut av fôrautomaten? -> matlei gris -> retter fokus på andre dyr/haler.
- Kan det være smerter i mage- og tarm som gjør grisene irriterte?
- Er det magesår?
- Har fôret riktig innhold av næringsstoffer, vitaminer og mineraler?
- Dekker fôret behovet til grisen?
- Har våtfôret riktig pH? (For surt fôr kan gi magesmerter)
- Er det størkna fôr og mugg på innsida av nedløpsrøret til fôringsanlegget? (Mugg kan gi magesmerter)
- Er det konstant kø og trengsel ved drikkenippelen?
- Er det for få drikkenipler? Kommer det nok vann ut av nippelen?

Klima, temperatur og trekk

- Varmestress? Økt respirasjonsfrekvens når >26 grader v/30 kg og >22 grader ved 110 kg
- Trekk, se liggemønster, røyklegg rommet med røykpatron/maskin
- Store svingninger i temperatur gjennom døgnet – bør ikke være mer enn 2 grader opp/ned gjennom døgnet.
- Dårlig luftkvalitet? lite utskifting av luft (spesielt på vinteren). Tilføre mer varme?
- Defekt ventilasjonsanlegg?
- Manglende uttørking etter vask? En godt uttørket avdeling sørger for en god start for grisen

Kjedsomhet

- Er det tilstrekkelig mengde og variasjon i rotmateriale, strø og nok grovfôr?
- Er det manglende eller skitne leker?

Arsenal

Det kan være smart å ha et lager for akutte situasjoner - noe nytt og annerledes enn det de pleier å få.

- Høy, silo, halm, • Greiner med bark, løv eller barnål, • Havsalt til innblanding i strøet, • Aviser og papp,
- Grov treflis, dekkbark - smaker og lukter sterkt. Se under for andre eksempler.

SORTERE GRISEN ETTER KJØNN, STØRRELSE OG EVENTUELT RASE

Det kan være hensiktsmessig å sortere grisen etter kjønn og størrelse, (spesielt i fjøs med våtføringsanlegg). Purker og kastrater har ulik atferd og framtoning.

I fjøs med våtføringsanlegg, der purker og kastrater er skilt, ser man tydelig skille på atferden. Ved nedslipp av fôr ser man at kastratene hiver i seg maten og er ferdig på kort tid, mens purker spiser litt, ser opp, bytter plass og spiser litt til. Purkene bruker altså lenger tid på å spise. Purker som lever med kastrater får da ikke utnyttet sitt vekstpotensial, siden de ikke rekker å spise like mye som kastratene. Purkene vil henge etter vekstmessig, slik at muligheten for utviklingen av en potensiell halebiter er tilstede.

Ulike raser kan ha forskjellig behov og atferd. Derfor er det lurt å vite hvilken rasekombinasjon grisen din har, slik at du unngår blanding av raser. På den måten hindrer man utvikling av potensielle tapere og bitere.

SAMMENHENG MELLOM SJUKDOM OG HALEBITING?

- En sjuk gris er ofte en irritert gris
- Sliter man med mye sykdom vil man sannsynligvis slite med halebiting også.

IDENTIFIKASJON AV BITER, TILTAK, BEHANDLING

Hvis det har oppstått et utbrudd av halebiting, er det viktig å få tatt ut den som biter.

- Sett skadet dyr i sjukebinge og gjennomfør lokal sårbehandling. Hvis det er et alvorlig bitt lenger inn på halen; kontakt veterinær.
- Gjennomfør tiltak i bingen, tilfør nytt rote- og aktivitetsmateriale og eventuelt bytt binger slik at grisene i "utbruddsbingen" får en ny binge.
- Ta en systematisk gjennomgang av årsak til utbruddet.

Sørg for å ha en tiltaksplan mot halebiting. Denne skal hjelpe deg og andre røktere i ditt grisehus til å til å gjøre de rette tiltakene ved et utbrudd og det er positivt å kunne vise at du har gjennomtenkte planer og rutiner i ditt grisehus.

KRAV TIL SMÅGRISLEVERANDØR

- Det er viktig å ha dialog smågrisleverandør, transportør og slakteri.
- Spør deg selv (smågrisprodusent); ville du kjøpt din egen gris? All produsert smågris er ikke salgbar.
- Viktig med kommunikasjon mellom kjøper og selger angående smågriskvalitet – bli enige hva som er greit og ikke.

KONSEKVENSER AV HALEBITING

- Halebiting er smertefullt for grisen
- Halebiting er trist, og gir ekstra arbeid og kostnader for produsenten.
- Økonomiske konsekvenser - trekk for kort hale og kassasjoner
- Omdømmeproblem

A large area of horizontal blue lines for writing, occupying most of the page below the header and above the footer.

Arbeidsoppgaver studieenhet 3

1. Se filmen «**Oppfølging av syke og skadde dyr**» på YouTube - Norsvin SA.
(Spilleliste: Dyrevelferd i høysetet)
  - a. Hvilke rutiner har dere for å oppdage syke og skadde dyr?
  - b. Hvordan følger dere opp syke og skadde dyr og hvordan dokumenterer dere dette?
  - c. Hvordan har dere plassert og innredet sykebingene?
  - d. Diskuter hvilke tegn dere bør være oppmerksomme på for å oppdage mistrivsel og begynnende halebiting?
  - d. Hvilke rutiner har dere for å forebygge halebiting og hva gjør dere om det oppstår et utbrudd?
Se ev. filmen om «**Unngå halebiting**» på YouTube - Norsvin SA.

Norsvin SA
Storhamargata 44
2317 Hamar

norsvin@norsvin.no
www.norsvin.no